

FRA BYBUD TIL RIGSBIBLIOTEKAR
FHV. RIGSBIBLIOTEKAR TORKIL OLSEN 1922-2001

AF

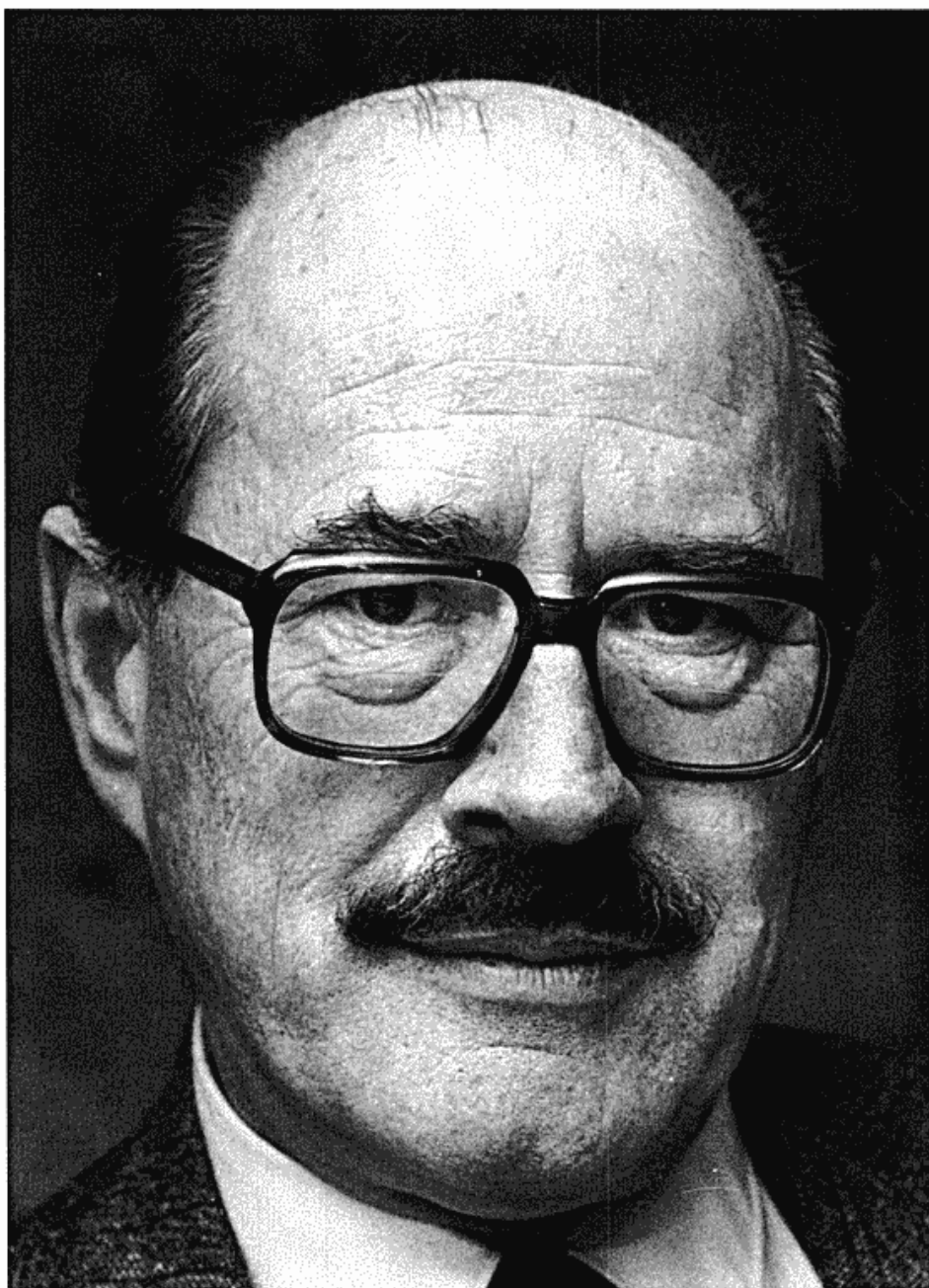
ERLAND KOLDING NIELSEN

Med overbibliotekar Torkil Olsens død 6. januar 2001 78 år gammel har dansk biblioteksvæsen mistet en af sine pionerer i generationen, der satte sit præg på dansk forskningsbiblioteksvæsen efter den anden verdenskrig. At få mulighed for at opbygge to videnskabelige biblioteker og nå den højeste post på sit felt er få forundt og næppe nogen tilfældighed.

Torkil Olsen lagde hele sit lange arbejdsliv og -indsats i forskningsbiblioteksvæsenet. Han opbyggede to nye store biblioteker, der i dag er blandt dettes sværvægttere. Men ikke bare som leder satte han sit præg. Han var også en praktiker, der bestandigt havde blik for den nødvendige udvikling af metoder, arbejdsgange og hjælpemidler til fornyelse af væsenet, helt ind i computerens tidsalder. Han var grænseoverskridende, men altid pragmatisk i sine samarbejdsrelationer. Han var en moderne biblioteksmand, der snarere så fremad end tilbage.

Torkil Olsen blev født 31. marts 1922 i København som søn af en civilingeniør og en kunstmalerinde på Det Kongelige Porcelænsfabrik. Han tog matematisk studentereksamen fra Schneekloths Skole i 1940 kort efter Danmarks besættelse og i 1950 den sproglig-historiske skoleembedseksamen med hovedfag i dansk og bifag i fransk fra Københavns Universitets filosofiske fakultet.

Allerede i studietiden blev han knyttet til biblioteksvæsenet, først som bud ved Statens Bibliotekstilsyn fra august 1943, et par måneder i 1944 som honorarlønnet medhjælper ved Universitetsbibliotekets 2. afdeling og fra oktober 1944 til marts 1945 som medhjælper ved Danmarks Tekniske Bibliotek. 1. marts 1945 blev han aspirant og 1. august 1946 fast ansat som biblioteksassistent af 2. grad ved Universitetsbibliotekets 2. afdeling, hvor han 1. februar 1951 efter afsluttet embedseksamen avancerede til bibliotekar af 2. grad (i dag: forskningsbibliotekar). Han gjorde sig således hurtigt gældende og blev anset for et ta-

Torkil Olsen.

lent i sin generation. I sin indstilling til fast ansættelse karakteriserer overbibliotekar Jean Anker ham som "usædvanlig velegnet til Biblioteksarbejdet", og rigsbibliotekar Svend Dahl tilføjer i sin personlige vurdering, at han tillige er "usædvanlig vel kvalificeret". Han kastede sig med liv og sjæl over biblioteksarbejdet, så meget at det gik ud over studiernes færdiggørelse. Han blev derfor opfordret til at søge støtte fra midler i Overformynderiet til at gøre sine studier færdige i 1949-50 imod selv at aflønne vikar. I sin anbefaling skrev Svend Dahl i 1948, at Torkil Olsen "hører til de allerdygtigste unge Medarbejdere indenfor Statsbibliotekernes Stab, og at man fra disses Side er meget interesseret i, at han ved at tage Embedseksamen faar Mulighed for Ansættelse i et Bibliotekarembede".

På Universitetsbibliotekets 2. afdeling arbejdede han især med de interne processer, navnlig bog- og tidsskriftsaccession og -katalogisering, og opbyggede efter 1949 her en udvekslingsenhed. Fra 1951 forestod han tillige bibliotekets publikationsvirksomhed og førte de tekniske og økonomiske forhandlinger med forlag, bogtrykkere og forfattere, en interesse han aldrig siden lagde fra sig. Fra 1955 var han leder af tidsskriftkontoret. Disse opgaver gav ham et solidt kendskab til de praktiske sider af biblioteksvirksomhed og dansk og udenlandsk boghandel. Han virkede desuden som uformel sekretær for overbibliotekaren og erhvervede på denne måde indsigt i administrative spørgsmål på et tidspunkt, hvor selv store bibliotekers administration endnu var megen beskeden både af natur og i omfang. Hans indflydelse på bibliotekets ledelse blev hurtig betydelig. Han har selv refereret, hvordan han nærmest fik overdraget "rigets nøgler" af overbibliotekaren, der med frakken over armen og hatten i hånden skulle have sagt: "Mens jeg er bortrejst, må De ændre, hvad De vil, blot De lover mig, at De forstår tingene, som de er, før De ændrer dem" !

I tiden på Universitetsbiblioteket gav han også sit bidrag til udviklingen af hjælpemidler og redskaber til bibliotekssystemet som helhed. 1953-55 var han redaktør for Rigsbibliotekarembedet af - og den, der i vid udstrækning selv udarbejdede - *Accessionskatalogen* efter i årene forinden at have været sekretær for det af Bibliotekarsammenslutningen for De Videnskabelige og Faglige Biblioteker (Danmarks Biblioteksforenings daværende Gruppe E) nedsatte udvalg til undersøgelse af katalogens forhold. I 1955 udkom under hans redaktion tillige *Periodicakatalogen*, den datidige fælleskatalog over ca. 150 videnskabelige og faglige bibliotekers tidsskrifthold. For Universitetsbibliotekets 2. afdeling udarbejdede han endvidere den bibliografiske for-

tegnelse over danske doktordisputater 1927-55, der bruges til bl.a. udvekslingsformål.

I 1957 var det naturligt at hente ham til leder for den nyoprettede Atomenergikommissions bibliotek, i dag Risø Bibliotek. Rigsbibliotekar Palle Birkelund skrev i sin anbefaling til Undervisningsministeriet af Torkil Olsens orlov for at kunne tiltræde stillingen, at han "er en særdeles dygtig biblioteksmand, og det vil være af stor betydning for hele bibliotekssystemet, om Atomenergikommissionens bibliotek fra starten kommer under fagmæssig ledelse, hvorved der bl.a. kan etableres et nødvendigt samarbejde med de statsbiblioteker, som også indkøber litteratur inden for de pågældende områder". I sit perspektiv for det nye bibliotek anså han det ikke blot som et lokalt institutionsbibliotek, men som et nyt hovedbibliotek inden for atomenergi og tilgrænsende områder. Han anlagde tillige den linie, at Risø skulle have ét og kun ét bibliotek, altså en koncentration af både opgaver og ressourcer. Han skaffede betydelige midler i opbygningsfasen. På et møde i Kommissionen i 1957 bad han således formanden, professor Niels Bohr, om den dengang formidable sum af 200.000 kr. til tidsskrifter, et beløb der var større end hvad Danmarks Tekniske Bibliotek havde til rådighed på samme tidspunkt til formålet. Han fik det bevilget. At Risø Bibliotek i dag er det største bibliotek ved en sektorforskningsinstitution og tillige et af de vigtigste inden for det tekniske og naturvidenskabelige område er i ikke ringe grad Torkil Olsens fortjeneste.

Derfra gik karrieren 1. september 1965 videre til Odense Universitetsbibliotek, det første af de 4 nye universitetsbiblioteker, der blev oprettet under den vældige uddannelsesmæssige ekspansion i 1960'erne og 70'erne, og som han førte frem til en plads blandt de 5 største forskningsbiblioteker i landet. Dette var egentlig imod rigsbibliotekar Palle Birkelunds ønske, idet denne ønskede at have Torkil Olsen i reserve til chefposten på Universitetsbibliotekets 2. afdeling, der snart ville blive ledig. I Odense begyndte han i bogstaveligste forstand fra bunden, både organisatorisk, fysisk og samlingsmæssigt. I forlængelse af den organisationsstruktur, der blev knæsat efter den navnkundige bibliotekskommission 1924-26, der førte til Universitetsbibliotekets udskillelse og selvstændiggørelse i forhold til Københavns Universitet i 1930 parallelt med Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket som universitetsbibliotek i Århus, blev Odense Universitetsbibliotek efter indstilling fra rigsbibliotekar Palle Birkelund en selvstændig institution under det i 1961 oprettede Kulturministerium, men allerede fra

første færd fik Torkil Olsen sæde i Odense Universitets konsistorium, hvilket aldrig har været tilfældet i København og Århus. Det tætte samarbejde og parløb med universitetet i det daglige var hans ideal, uanset det var to selvstændige institutioner. Fysisk startede biblioteket i forskellige lejemål indtil den etapevise indflytning på campus fra 1974 som en fysisk integreret, men institutionelt stadig selvstændig del af Odense Universitet. Samlingsmæssigt blev Odense Universitetsbibliotek i lighed med universitetet selv det sidste i dansk historie, der blev – og vel også kunne blive – opbygget efter klassiske europæiske universitetsbiblioteks-principper. Det skyldtes ikke mindst muligheden for de store samlede erhvervelser, det i 1960'erne endnu var muligt at gøre. Det gjaldt ikke blot forskeres, de såkaldte professorbiblioteker, og politikeren Aksel Larsens efterladte bogsamlinger, men først og fremmest flere hel- og halvoftentlige biblioteker, der herved kom ind i de videnskabelige bibliotekers system og således fik et nyt liv. Først erhvervedes *Studentforeningens Bibliotek* i København som en grundstamme i det nye universitetsbibliotek, i 1968 kom *Herlufsholm Skoles Bibliotek* til, og endelig indlemmedes to gamle, lokale biblioteker *Fyns Stiftsbibliotek* 1970 og *Guvernørbiblioteket* i 1972. I 1973 - 8 år efter sin grundlæggelse - havde biblioteket erhvervet knap 400.000 bind. Torkil Olsen blev således en af de sidste store samlingsopbyggere i den klassiske tradition. At Odense fik så stort og værdifuldt et universitetsbibliotek, skyldtes naturligvis også de politiske og økonomiske betingelser i 1960'erne, måske de mest gunstige i efterkrigstiden, hvor det endnu var muligt at få adækvate bevillinger især til formål i provinsen.

I andre henseender gik Torkil Olsen sine egne veje, således som det skete med valget af det svenske klassifikationssystem SAB. Han arbejdede meget tæt sammen med universitetet, bl.a. i form af integrerede accessionsløsninger (den såkaldte historikermode), hvor institut- og biblioteksaccession blev puljet. Målet var helt klart gennem en integreret biblioteksservice at undgå opbygningen af større institutbiblioteker som ved de gamle universiteter. I disse henseender var han dog pragmatiker, aldrig formalist eller biblioteksdogmatiker. Endelig samarbejdede han med det lokale odenseanske eller fynske biblioteks- og kulturliv, bl.a. i Fyns Amts Biblioteksforening. Han grundlagde bibliotekets offentlige C.C. Rafn-forelæsninger, opkaldt efter den store fynske sprog- og oldtidsforsker (1795-1864), der er fortsat lige siden. I de første år gjorde han sig til talsmand for, at Odense Universitetsbibliotek, som var under fysisk planlægning på universitetets nye campus, og det store, nye Odense Centralbibliotek, som man også talte om at

bygge, skulle samkøres og fysisk integreres i et nyt fælles byggeri. Man kunne derved opnå en lang række fordele, ikke mindst for brugerne af begge biblioteker. "Eftertiden vil takke os", udtalte han til *Fyens Stiftstidende* (d. 5. marts 1968) om sine fremtidsvisioner. To ledende medarbejdere fra hvert af bibliotekerne udarbejdede ret detaljerede krav til og planer for et sådant integreret folke- og forskningsbibliotek, der, ifald det var blevet realiseret, ville have skabt en helt ny bibliotekstype i Danmark. Centralbiblioteket turde dog ikke, da det kom til stykke, først og fremmest p.g.a. universitetsbibliotekets beliggenhed på campus langt fra Odenses centrum og fysiske placering inde i universitetskomplekset.

I den store bibliotekspolitik, der på godt og ondt prægede hele biblioteksvæsenet i 1970'erne, var han helt sin egen, og derved var han ofte i modsætning til den dominerende fløj i forskningsbiblioteksvæsenet, der bl.a. i Bibliotekskommissionen og dens specialudvalg 2 - som Torkil Olsen ikke blev medlem af, men derimod karakteristisk nok af specialudvalg 4, der behandlede "det offentlige biblioteksvæsens fælles serviceinstitutioner og -foranstaltninger" - arbejdede imod den styringsmæssige samføring af forsknings- og folkebibliotekerne, som kommissionsflertallet under ledelse af Danmarks Biblioteksforenings formand, finansudvalgsformand R. Lysholt Hansen og folkebibliotekerne gik ind for i form af bl.a. et fællesdirektorat. Torkil Olsen var som en af de meget få i forskningsbibliotekerne tilhænger af dette, der også blev indholdet af det første bibliotekslovforslag efter kommissionsarbejdets afslutning i 1979, der omsider blev fremsat i 1982, men som imidlertid ikke blev gennemført. Han deltog endvidere som eneste bibliotekschef med ildhu i forskningsbibliotekernes kravspecifikationsarbejde og konsekvensvurderingsprojekter på edb-området sidst i 70'erne og først i 80'erne.

Han havde således naturligt nok regeringens bevågenhed, da rigsbibliotekarstillingen efter Palle Birkelunds afgang 1. februar 1982 skulle besættes, ganske vist ved konstitution, idet stillingens fremtid som så meget andet i biblioteksvæsenet ikke var afklaret på det tidspunkt. Som en direkte udløber af kampene forud var der også nogen turbulens i forbindelse med hans udnævnelse. Der gik til en vis grad politik i sagen, selvom ikke alt slap ud dengang, men ansøgersituationen bidrager til at forklare, hvorfor han som den ældste af ansøgerne blev foretrukket. Blandt hans modkandidater var to andre af forskningsbibliotekernes daværende sværvægttere, nemlig to andre overbibliotekarere fra store forskningsbiblioteker. Af dem ville ministeriet,

ministeren og den stærke mand i dansk bibliotekspolitik i årene frem til regeringsskiftet senere i 1982 ikke have den ene på grund af hans fagpolitiske ståsted og synspunkter under Bibliotekskommissionens ressortkampe, og da man ikke mente at kunne foretrække den yngste og mest uprøvede frem for den, der mere end alle andre stod som forskningsbiblioteksvæsenets ledende skikkelse ved Palle Birkelunds afgang, valgte man den ligeledes meget erfarne Torkil Olsen, som desuden altid havde været kulturministeriets mand i konflikten om forskningsbibliotekernes ressorttilhørsforhold.

Dette stod ikke biblioteksoffentligheden ganske klart, men Torkil Olsen tacklede situationen bl.a. ved at offentliggøre sin ansøgning som en programmerklæring ved sin tiltrædelse og give et udførligt interview i bibliotekspressen om sine faglige og institutionspolitiske synspunkter. Konstitutionen indebar ikke bare den daglige ledelse af sektorens største bibliotek med dobbeltfunktionerne som national- og universitetsbibliotek, Det Kongelige Bibliotek, men også den overordnede ledelse af Universitetsbibliotekets 2 afdelinger i Fiolstræde og Nørre Allé samt de overordnede nationale fællesfunktioner, nævnt i den rækkefølge, de uden tvivl havde Torkil Olsens interesse. I sin tid som rigsbibliotekar gennemførte han bl.a. den udredning fra juni 1983 om det fremtidige samarbejde mellem Det Kongelige Bibliotek og de to universitetsbiblioteker (KOBUB), der efter den udskillelse af rigsbibliotekarfunktionerne, som allerede Bibliotekskommissionen havde foreslået, blev grundlaget for den senere selvstændiggørelse af Universitetsbibliotekets 2. Afdeling fra 1986. Betænkningen var dog præget af betydelig uklarhed i og uenighed om selv centrale spørgsmål og lod hovedproblemerne omkring forholdet imellem Det Kongelige Bibliotek og 1. afdeling uløste. Han skaffede finansieringsgrundlaget for den fysiske udvidelse af Universitetsbibliotekets 2. afdeling, der stod færdig i 1989, ligesom han var med til at sikre grundlaget for den betydelig edb-udbygning, forskningsbibliotekerne fik i 1985-86. I 1982 sørgede han for, at Det Kongelige Bibliotek kunne overtage den aldrende Birgitta Dalls konserveringsværksted med henblik på at overtage konserveringen af den del af de islandske håndskrifter, der skulle udleveres til Island frem til 1996.

Som grundlægger, opbygger og første chef for såvel Risø som Odense Universitetsbibliotek var han den ubestridte autoritet, hans ord var lov, og han kunne få gennemført alt, hvad der var muligt inden for de forhåndenværende rammer og ressourcer. Han var ikke typen, der gik i små sko og alle så op til ham - i ikke ringe udstrækning som

en faderskikkelse. Han havde formentlig sjældent, om nogensinde mødt kritisk modspil endsige åbenlys modstand internt. Han skabte selv normer og kultur. I forhold til Det Kongelige Bibliotek, landets næstældste og største bibliotek med en mangeårig, fasttømret ledelses- og organisationsstruktur, som han overtog fra forgængeren uden at ændre, var situationen en anden. Dertil kom, at han trods alt ved sin tiltrædelse var næsten 60 år, og i sin daglige, personlige livsførelse havde han altid været lidt af en renæssancefigur, og efterhånden begyndte konsekvenserne heraf at vise sig. Ikke alle gouterede disse træk ved ham, og i visse henseender gav de forkerte signaler i og til omgivelserne. Selvom han selv mente at kunne – og også langt hen ad vejen faktisk kunne – styre sin livsførelse uden, at det gav anledning til problemer, herunder habilitetsproblemer, kunne han ikke forstå, at andre ikke altid opfattede forholdene på samme måde og derfor ikke kunne håndtere situationen i forhold til ham selv og hans ledelse. Der ved svækkedes efterhånden hans greb om bibliotekets styring og udvikling. Dertil kommer, hvad der måske var det væsentligste: I årene efter 1968 svækkedes den klassiske ledelsesfunktion på afgørende punkter, ikke bare formelt, men også reelt uden at der i mange år blev sat noget reelt alternativ i stedet. Vilkaerne for udøvelse af ledelse – et udtryk, der formentlig ikke engang eksisterede på dette tidspunkt – ændrede sig radikalt. Chefrollen – og ikke mindst dens forudsætninger – ændrede grundlæggende karakter. En række chefer fik desårsag betydelige problemer, nogle kunne simpelthen ikke håndtere situationen og ophørte nærmest med at fungere, andre kunne slække på den formelle magt, uden at det ændrede stort ved situationen og chefens reelle magt. Torkil Olsen var i Odense eksempel på det sidste.

Men på Det Kongelige Bibliotek mødte han for første gang i sin professionelle karriere som leder intern uenighed og direkte modstand i et miljø, der igennem en årrække havde været stærkt politiseret. Han mødte en kultur og en række traditioner – og ikke mindst holdninger – der enten var ham fremmede, som han var uenig i eller reelt ikke helt forstod at håndtere, og han kom til biblioteket på et tidspunkt, hvor de interne magt- og territorialkampe imellem personalegrupper og afdelinger havde nået et højdepunkt, samtidig med at biblioteket funktionsmæssigt havde store problemer at kæmpe med i form af pukkel-dannelser i de interne procesled, en ikke ganske hensigtsmæssig resourcefordeling imellem opgaver og funktioner udmøntet i en delvis forældet struktur og organisation, problemer der blev yderligere accentueret på grund af besparelser. Niveaueet for aktiv politisering og

fraktionering bl.a. som følge af disse forhold var helt uvant og kom givet bag på ham. Dertil kom, at Det Kongelige Bibliotek, især hvad angik anvendelsen af edb, udviklingsmæssigt lakkede bagefter provinsens store biblioteker og politisk stod i skyggen af Statsbibliotekets indflydelsesrige chefer. Hans interesse var primært universitetsbiblioteksfunktionen, der var hans egentlige erfaringsbaggrund, og som han givetvis gerne så udskilt fra nationalbiblioteket. Torkil Olsen så ikke universitetsbiblioteks- og nationalbiblioteksfunktionerne som to ligeværdige og lige væsentlige opgaver, som oven i købet – drevet på den rette måde – kunne give en synergieffekt i tillæg til værdien af hver enkelt funktion isoleret set. Torkil Olsens institutionspolitik blev opfattet, som om han ville styrke universitetsbiblioteksfunktionen på nationalbiblioteksfunktionens og de nationale opgavers bekostning. En række klassiske nationalbiblioteksfunktioner foreslog han flyttet ud af biblioteket, længe før forudsætningerne teknologisk var skabt og tiden moden mentalt. Han skrottede endegyldigt de gamle og kun delvis realiserede planer om en fortsat udbygning på Slotsholmen, som havde måttet lægges i mølpose i Palle Birkelunds sidste år, og sigtede i stedet på en udbygning på Amager, uden at der dog blev taget konkrete initiativer eller lagt konkrete planer.

Torkil Olsen ønskede givetvis at modernisere Det Kongelige Biblioteks opgaver og funktioner, men internt blev det opfattet, som om han ville omstyrte bibliotekets århundredlange selvforståelse som *primus inter pares* i dansk biblioteksvæsen og tilmed sælge ud af arvesølvet, bl.a. i spørgsmålet om pligtafleveringens organisation i forbindelse med en ny lov til afløsning af den stærkt forældede fra 1927. Dette førte til voldsom intern modstand, da det var helt i modstrid med institutionskulturen og medarbejdernes selvopfattelse, uanset de urealistiske elementer i denne. I det daglige lændede han sig desuden i sin ledelse op ad samarbejdsudvalget og reducerede afdelingslederkollegiets (førstebibliotekarernes) indflydelse. Især i forhold til dele af samarbejdsudvalget og en række magtfulde afdelingsledere, der undertiden tolkede loyaliteten over for institution og chef noget anderledes end han selv, kom han i et voldsomt modsætningsforhold, selvom han ikke altid selv følte det sådan, endsige tog konsekvenserne heraf. Således opstod der især fra slutningen af 1983 mange modsætninger og konflikter, undertiden af lammende art. Fra slutningen af 1970'erne var den bevillingsmæssige stagnation indtrådt også for Det Kongelige Bibliotek og fra 1983 bebudedes egentlige nedskæringer, der fra 1985 blev ganske omfattende. Det var en uvant situation for både ledelse og

personale. Og selvom det efterhånden var synligt for mange, at der manglede klare sammenhænge mellem de overleverede eller valgte løsninger og den til rådighed værende bevillingsramme, hvilket bl.a. gav sig udslag i omfattende pukkeldannelser i de interne processer, forblev tilpasninger og ændringer marginale og uden et længere perspektiv. Man kørte simpelthen fast, fordi ændringer inden for de gældende økonomiske rammer i den givne politiske situation kun kunne iværksættes ved at ændre på organisation og løsningsmetoder, som man ikke var parat til at gennemføre, fordi de uvægerligt ville medføre en skærpelse af de i forvejen mange konflikter i institutionen. Det spillede givetvis også ind, at Torkil Olsen på grund af det forhold, at han "kun" var konstitueret, følte sig ude af stand til at træffe beslutninger af mere vidtgående eller længere rækkevidde, en opfattelse han delte med flere samtidig, der enten var ansat i samme situation eller på åremål.

Internt kørte Torkil Olsen således ledelsesmæssigt fast, og udadtil gav han undertiden udtryk for dette gennem et udsagn, der uden tvivl var ment humoristisk, men ikke ligefrem bidrog til at øge hans gennemslagskraft: "Det Kongelige Bibliotek er en tung dame at danse med – hun har cement i skørterne".

Hertil kom, at han på dette tidspunkt p.g.a. en illoyal, intern læk i en politisk meget følsom edb-sag bragte sig i et alvorligt modsætningsforhold til den daværende kulturminister, og da kulturministeriet selv i disse år var inde i en af sine vanskeligste perioder i nyere tid, det var vel nærmest bovlamt på biblioteksområdet, var der hverken megen hjælp endsige støtte at hente eller politisk opbakning til at løse bibliotekets mange, evidente fysiske, strukturelle og ressourcemæssige problemer – og slet ikke i en konfliktsituation. Ministeriet fik efterhånden nærmest den opfattelse, at Torkil Olsen ikke var den rette til at løse problemerne, hvilket hverken han eller de fleste aktører i bibliotekssektoren ville eller kunne erkende. Det bidrog heller ikke til et godt forhold imellem ham og ministeriet, at man gennem hele perioden ikke kunne blive enige om hans pensionsforhold, et forhold, hvor ministeriet udviste en ikke ringe grad af smålighed eller i hvert fald ringe gennemslagskraft over for finansministeriet, ikke mindst i den situation af temmelig langstrakt midlertidighed, ministeriet selv havde skabt.

Overvejelserne over biblioteksvæsenets og Rigsbibliotekarembedets fremtid skred i første halvdel af 1980'erne uhyre langsomt frem og blev for forskningsbibliotekerne først endeligt afklaret i 1985, hvor

også den politiske magt i forhold til kommissionsopdelingerne var skiftet. Da rigsbibliotekarstillingen endelig blev delt i en styrelseschefstilling og en overbibliotekarstilling for Det Kongelige Bibliotek alene (med virkning fra hhv. 1. februar og 1. marts 1986), tilkendegav Torkil Olsen både offentligt og over for Kulturministeriet, at han agtede at søge fortsættelse som overbibliotekar for Det Kongelige Bibliotek, og det var en stor og forståelig skuffelse for ham, at Kulturministeriet vragede ham uden at give ham selv en antydning heraf på forhånd. Han fik i stedet en retrætestilling som konsulent i det nye Rigsbibliotekarembede, hvor han - næppe uforståeligt - ikke trivedes og sluttede i 1989.

Både som grundlægger og leder af Odense Universitetsforlag 1967-80 og som formand for Foreningen for Boghåndværk 1975-78 gjorde Torkil Olsen sig gældende i bøgernes verden. Han var med rette stolt over, at Danmarks yngste universitet allerede i løbet af få år kunne præstere et forlag med så bred og fagligt solid en udgivelsesprofil, som det skete i Odense. Han var endvidere med ved oprettelsen af Danmarks Grafiske Museum i Odense i 1981, der som et kulturhistorisk specialmuseum fra 1984 fik til huse i Brandts Klædefabrik. Fra 1950-1989 var han først redaktionssekretær og senere medredaktør af *Libri*, *International Library Review* og i nogle år i 1950'erne tillige af *Centaurus*, *International Magazine of the History of Science and Medicine*. Hans interesse for de gamle håndværksmæssige færdigheder ved biblioteksarbejdet var velkendt, og han befandt sig godt i selskab med de personalegrupper, der varetog disse og ikke er så synlige i biblioteksarbejdet som andre.

Han spillede endelig en ikke ubetydelig rolle i tilblivelsen og omlægningerne af biblioteksuddannelserne for flere personalegrupper fra 1950'erne til 70'erne. På baggrund af sin oprindelige ansættelse som biblioteksassistent havde han - som adskillige andre - stor forståelse for, at denne gruppe måtte professionaliseres først gennem en særlig uddannelse ved den i 1956 oprettede Danmarks Biblioteksskole og senere gennem en faglig og indholdsmæssig opgradering udvikles til bibliotekarer parallelt med de akademisk uddannede (forsknings)bibliotekarer. Det skete i form af en mellemlang, videregående uddannelse - af samme længde, men ikke samme indhold og indholdsmæssig vægtning som folkebibliotekaruddannelsen - ved Danmarks Biblioteksskole fra 1968 (sektion II). 1953-55 var han lærer ved de af Sammenslutningen af Danmarks Videnskabelige og Faglige Biblioteker afholdte kurser i bibliotekskundskab, og i forlængelse heraf

var han tillige med til at oprette og i 1964-65 selv leder af Dansk Teknisk Litteraturselskabs dokumentalistuddannelse, en parallel til den nogle år tidligere indførte etatsuddannelse for (forsknings)bibliotekarere ved biblioteksskolen. Dokumentalistuddannelsen rettede sig imod den hastigt voksende sektor af forskningsinstitutioner og erhvervsvirksomheder med behov for en professionel informationssøgning og -formidling især inden for det teknisk-naturvidenskabelige område. Han har i flere sammenhænge undervist i accessionspolitik og -teknik og i spørgsmål om opbevaring og konservering af bøger. Ved Danmarks Biblioteksskole virkede han i en årrække som time-lærer indtil 1968 og censor indtil 1980. I 1981 blev han medlem af det Uddannelsesudvalg til revision af Danmarks Biblioteksskoles virksomhed, som indstillede, at de to bibliotekaruddannelser sammenlagdes til en fællesuddannelse.

Som organisationsmand – en baggrund, der prægede ham i hans holdninger til personalet gennem hele hans virksomhed – var han medlem af bestyrelsen for Danmarks Biblioteksforenings gruppe E, Bibliotekarsammenslutningen for de Videnskabelige og Faglige Biblioteker 1948-55, fra 1949-53 som kasserer og 1954-55 som formand tillige af Danmarks Biblioteksforenings hovedbestyrelse. 1952-55 var han medlem af Fællesrepræsentationen for den samlede danske bibliotekarstand.

Som biblioteksmand var Torkil Olsen som så mange andre i sin generation inspireret af den store indiske biblioteksteoretiker S.R. Ranganathan (1892-1972). Bøger er til for at bruges, og biblioteker skal organiseres således, at brugernes og læserne ikke spilder deres tid unødigt, var nogle af hans maksimer. Han var ikke teoretiker, men pragmatiker, altid praktisk orienteret og resultatorienteret ikke mindst i sine velmagtsår, hvor han heller ikke var bange for at slå store brød op. Som bibliotekschef både på Risø og i Odense kunne han selv inspirere og skabe betydelig entusiasme som grundlag for løsning af opgaverne under ofte vanskelige vilkår, både fysisk og rekrutteringsmæssigt. Han kunne tale med alle, skabte som grundlæggeren en udpræget korpsånd og var den første leder af et større forskningsbibliotek, der uden persons anseelse indførte du-formen som omgangstone. Den pragmatiske og praktiske orientering var også bestemmende for hans bibliotekspolitiske holdning og hans håndtering af det politiske spil. Det var mere ud fra en biblioteksmands praktiske erfaring og common sense end ud fra ideologiske eller partipolitiske overvejelser (i modsætning til hans samtidige kollega på Statsbiblioteket Karl V.

Thomsen), at han blandede sig i bibliotekspolitikken og gik ind for enheden i biblioteksvæsenet, og denne tilgang begrænsede vel også hans indflydelse. Havde han således begrænsninger som bibliotekspolitiker, hvortil hans individualisme også var en medvirkende faktor - han var ikke gruppe- eller fløjdannende - var han dog i konkrete sammenhænge både institutionelt og i uddannelsessammenhænge en dygtig leder og forhandler, i hvert fald frem til det tidspunkt, hvor problemerne på Det Kongelige Bibliotek begyndte at tårne sig op. Hans sidste arbejdsår på Det Kongelige Bibliotek og i Rigsbibliotekarembetet blev ikke lykkelige. Det vil imidlertid ikke være at gøre ret og skel at bedømme ham ud fra de - set i det lange perspektiv - ret få år, hvor det var åbenlyst for de fleste, at han havde passeret sit arbejdslivs zenith.

Torkil Olsen øvede en pionerindsats i dansk forskningsbiblioteksvæsen og fik tilsvarende en stor karriere igennem næsten et halvt århundrede. Han har sat sig tydelige, brede og blivende spor i dansk bibliotekshistorie ikke mindst i de år, hvor alting udviklede og forandrede sig.

Kilder og litteratur

Kildesituationen til Torkil Olsens liv og gerning afspejler, at han næppe interesserede sig meget for sit personlige eftermæle. Det efterladte materiale, herunder personarkivet på Det Kongelige Bibliotek er meget tyndt, kronologisk sporadisk og rummer kun det absolut væsentligste af officiel art. Hans officielle biografier (i *Den Blå Bog, Magisterstaten* og *Den Danske Bibliotekarstand*) er knappe indtil det puritanske og opregner kun hans væsentligste ydre poster, og der er tilsyneladende ikke skrevet om ham i andre officielle eller biografiske sammenhænge. Der findes enkelte interviews med ham, bl.a. i *DF-Revy* 1982, delvis optrykt i *Meddelelser fra Rigsbibliotekaren*, 33. årg. nr. 3, 1982, ss. 3-10.

Nekrologen bygger dels på Torkil Olsens personsag i Rigsbibliotekarembedets/Det Kongelige Biblioteks personalearkiv, *Meddelelser fra Rigsbibliotekaren* samt Det Kgl. Biblioteks *Interne Meddelelser* 1982-86, dels på den spredte litteratur om biblioteksvæsenets samtidshistorie, bl.a. *Odenses bibliotekshistorie* (Udg. i anledning af Odense Universitetsbiblioteks 25-års jubilæum. Red. af Torben Nielsen. Odense Universitetsforlag 1990). Desuden på informationer og samtaler med fhv. (førstebibliotekar ved Odense Universitetsbibliotek, senere) rigsbibliotekar Morten Laursen Vig, fhv. overbibliotekar Eva Pedersen, Risø Bibliotek, overbibliotekar Aase Lindahl, Odense, nu Syddansk

Universitetsbibliotek, overbibliotekar Karl Krarup og overbibliotekar Steen Bille Larsen, Det Kongelige Bibliotek, og sidst, men ikke mindst, vicedirektør Svend Larsen og flv. overbibliotekar Niels Christian Nielsen, Statsbiblioteket. Jeg retter en hjertelig tak til dem alle, men skal ikke undlade at understrege, at ansvaret for udformningen, herunder alle tolkninger og vurderinger, naturligvis i sidste instans er mit eget.

Der er forgæves eftersøgt materiale i andre bibliotekers arkiver og i private sammenhænge.